

ком, що дасть можливість страховикові частково компенсувати свої витрати, стягнувши хоча б частину коштів з винної сторони [3, с. 15].

Варто наголосити, що єдиною підставою суброгації прав кредитора є виконання власного зобов'язання первісному кредиторіві. Адже страховик не може не виплатити страхове відшкодування страхувальникові – він має виконати своє зобов'язання перед останнім у разі настання страхового випадку. Але виконання цього власного обов'язку веде одночасно до суброгації – переходу прав кредитора.

Здійснення суброгації обумовлене платежем третьої особи (суброгата), з особливим характером правових наслідків – задоволенням вимог кредитора з одночасним переходом прав кредитора за зобов'язанням боржника до третьої особи (платіж з суброгацією). Такий характер платежу обумовлений тим, обставиною, що він не є виконанням зобов'язання за боржника, оскільки здійснюється у власному інтересі третьої особи і є реалізацією його права, або виконанням власного зобов'язання тому ж кредиторіві [4, с. 17].

Але однієї підстави для виникнення переходу прав кредитора шляхом суброгації. Необхідно, щоб у наявності були передумови суброгації. В якості таких виділені наступні: 1) укладання договору страхування, в якому не передбачена заборона суброгації; 2) вказівка в законі про можливість суброгації.

За загальним правилом, встановленим ст. 993 ЦК України, суброгація (перехід) страховикові прав кредитора до боржника, відповідального за заподіяння збитків, робиться на підставі закону. Тобто такий перехід законодавцем передбачений як автоматичний. З цього боку цікава позиція російського законодавця. Пункт 1 ст. 965 ЦК РФ, розпочинаючись із слів «якщо договором майнового страхування не передбачене інше», є диспозитивною нормою, і сторони можуть своєю угодою унеможливити суброгацію. Проте цим же пунктом передбачено, що умова договору, що виключає перехід до страховика права вимоги до особи, що умисне заподіяв збитки, нікчемна. Отже, договором страхування право суброгації може бути виключене лише у разі ненавмисного спричинення збитків.

У вітчизняному законодавстві такого уточнення не має, диспозитивність правила викладеного у ст. 993 ЦК України не передбачена. Чи маємо вважати, що ця норма є імперативною, інакше законодавець закінчив формулювання цієї норми наступною фразою: «якщо інше не передбачено договором», а тому чи маємо ми вважати, що у договорі страхування не може міститися умова

про не перехід прав страхователя до страховика у випадку настання страхового випадку та виплати страхового відшкодування?

О. Ломідзе вважає, що «перехід зобов'язального права на підставі закону, на відміну від поступки, допускається незалежно від умов договору. Сторони зобов'язання (боржник і кредитор) своєю угодою не можуть не виключити такий перехід, не поставити можливість його здійснення від згоди боржника» [5, с. 13-16].

Але оскільки суброгація є різновидом заміни кредитора у зобов'язанні – на неї розпоряджуються відповідні норми ЦК України [6, с. 43]. У відповідності до ч. 3 ст. 512 ЦК України кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом.

Тому, перехід зобов'язального права на підставі закону стосовно до суброгації саме залежить від умов договору страхування і сторони цього договору можуть її виключити [7, с. 65].

Суброгація витікає безпосередньо із закону і не вимагає підтвердження договором страхування, він виступає лише передумовою суброгації, оскільки за його відсутності, звісно, і мова не може йти про якісь права страховика вступити у зобов'язання між іншими особами. Одна з цих осіб обов'язково має бути контрагентом страховика та набути статус страхувальника.

Доказом наявності у страховика права вимоги до особи, відповідальної за заподіяння шкоди, виступають договір страхування і документ, що підтверджує виплату страхового відшкодування. Складання всякого роду суброгаційних розписок, як це нерідко має місце на практиці, є зайвим.

В порядку суброгації страховик може стягнути з заподіювача збитків тільки ту суму, яку він сам виплатить страхувальникові.

У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що виплата страхового відшкодування не завжди повністю відшкодовує завдані страхувальникові збитки через існування в договорі страхування спеціальних умов, таких як, наприклад, безумовна франшиза або виплата страхового відшкодування з урахуванням зношування майна.

В силу встановлених законом або міжнародними договорами меж відповідальності боржника за його зобов'язаннями максимально можлива сума стягнення збитків з відповідальної особи може виявитися менше дійсних збитків. Так, межа відповідальності авіаперевізника при міжнародному перевезенні вантажів становить 20 доларів США за 1 кг ваги брутто вантажу (п. 29.3.2 Правил міжнародних повітряних перевезень пасажирів, багажу та вантажів), на морському транспорті судовою практикою визнається встановлений п. 5

ст. 4 Гаазьких правил межа відповідальності в розмірі 100 англійських фунтів стерлінгів за одне місце втраченого вантажу (справа МАК 46/1992). У таких випадках страховому відшкодуванню підлягає частина збитків страховальника, що перевищує суму, яку можна було отримати від відповідальної особи, якщо б вимогу до нього було висунуто у встановленому порядку [8, с. 651].

Таким чином, варто визнати, що існує між страховальником (вигодонабувачем) і заподіювачем шкоди деліктне зобов'язання не завжди припиняється виконанням у повному обсязі з виплатою страхового відшкодування й може існувати в певній частині після здійснення страхової виплати поряд з вимогами страховика, що перейшли в порядку суброгації. У такому разі може мати місце частковий перехід права вимоги, застосування якого в теперішній час не суперечить законодавству [9, с. 167]. Спочатку існуюче деліктне зобов'язання трансформується тут з індивідуального зобов'язання в зобов'язання з активною множинністю осіб на стороні кредитора, при цьому природа даної множинності є частковою.

Тому, якщо страхове відшкодування лише частково погасить заподіяні потерпілому збитки, то до заподіювача збитків існуватимуть одночасно два права вимоги. Першу вимогу – страховика у розмірі виплаченого потерпілому страхового відшкодування, друге – потерпілого у розмірі тієї частини заподіяних збитків, які не були покриті страховим відшкодуванням.

Так, у договорі страхування майна з безумовною франшизою страховик, виплачуючи страхове відшкодування за відрахуванням безумовної франшизи, одержує право вимоги в порядку суброгації до заподіювача шкоди у розмірі виплаченої суми, що, у свою чергу, не позбавляє страховальника (вигодонабувача) права стягнення суми франшизи із заподіювача шкоди в рамках цього ж деліктного зобов'язання.

З формулювання ст. 993 ЦК України випливає не лише коло осіб, що беруть участь в цих відносинах (страховик, страховальник (вигодонабувач), особа, відповідальна за збитки), але і чітко визначаються умови, при яких до страховика переходить право вимоги до особи, відповідальної за збитки: виплата ним (страховиком) страхового відшкодування.

Виконання цієї умови можливе тільки страховиком, тобто особою, що має ліцензію на здійснення страхової діяльності, отже ст. 993 ЦК України унеможлиблює перехід прав вимог в порядку суброгації до третіх осіб, що не є страховиками.

Базовим для визначення процедури суброгації є безпосередньо договір страхування. В цьо-

му документі можуть бути сформульовані основні принципи суброгаційних взаємин між страховиком і страховальником. Але, якщо ці умови не були передбачені договором страхування – суброгація відбудеться за правилами викладеними у ст.ст. 513-518 ЦК України.

Страховальником у цьому разі на загальних засадах можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи, що уклали відповідні договори страхування. Умова про перехід до страхової компанії прав у порядку ст. 27 Закону України «Про страхування» може додатково включатися до цього договору.

Стаття 993 ЦК України не уточнює, якій особі повинне бути виплачене страхове відшкодування, для того, щоб у страховика виникло право на суброгацію.

Зі ст. 979 ЦК України, яка передбачає, що за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страховальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страховальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору, можна зробити висновок, що відшкодування повинне бути виплачене тільки страховальникові або вигодонабувачу за договором страхування. Однак страховій практиці відомі випадки, коли страховальник або вигодонабувач призначає замість себе іншу особу, що має право на одержання страхового відшкодування, що не суперечить правилам належного виконання зобов'язання. У цьому випадку може йти мова про переадресацію (виконання зобов'язання іншому кредитору). А може йти мова про цесію – переуступлення права вимоги.

У таких випадках оплата страхового відшкодування іншій особі є підставою для виникнення в страховика суброгаційних прав за умови, якщо страховальником або вигодонабувачем надані документи, що свідчать про перехід вимоги. Суброгаційна розписка, видана особою, що одержала страхове відшкодування в порядку переуступлення вимоги, повинна прирівнюватися до таких документів, що видається страховальником або вигодонабувачем за договором страхування [8, с. 651].

Закон не вимагає укладання якого-небудь додаткового договору відносно суброгації.

Хоча в практиці закордонних країн зустрічаються випадки необхідності укладання додаткової угоди між страховиком і страховальником, яка б була невід'ємною складовою договору страхування. Наприклад, в англійському праві при виплаті страхового відшкодування або визнанні страхової події страховальник у додатковій угоді визнає, що

не має більше матеріальних претензій до страховика. Перед цим положенням у договорі звичайно знаходиться твердження, що страховик уже виплатив страхове відшкодування або визнав страхову подію й оплатить його в певний строк. У договорі може обмовлятися процедура суброгації, якщо договором страхування передбачений який-небудь нестандартний підхід до цього питання. Наприклад, можлива ситуація, коли згідно з договором страхування виплата страхового відшкодування узгодженої суми буде зроблено у визначений договором строк, а право вимоги до винних особам переходить до страховика на підставі угоди зі страховальником. В договорі страхування може навіть бути обумовлена залежність виплати страхового відшкодування від благополучного стягнення сум з винних осіб [3, с. 15].

Порівнюючи дану практику з вітчизняним законодавством, можна виявити незастосовність останнього положення до вітчизняної практики рішення питань суброгації.

Незважаючи на відсутність необхідності укладати додатковий договір, страховик повинен представити максимальну кількість доказів, що підтверджує його право вимоги. Це в обов'язковому порядку має бути страховий поліс страховальника (засвідчена копія або оригінал), підтвердження про сплату страхової премії і страхових внесків страховиком.

Але не у всіх випадках передбачений законом перехід прав вимоги від страховальника (вигодонабувача) до страховика, що виплатив страхове відшкодування, є безумовним. Тобто з погляду матеріального права в страховика є законне право на реалізацію суброгації у відповідності зі ст. 993 ЦК України, у тому числі в позовному порядку. Однак із процесуальної точки зору не завжди матеріальне право може бути реалізовано.

У зв'язку із цим варто погодитися з думкою Ю.Б. Фогельсона по даному питанню, який вважає, що якщо при страхуванні вантажу ні страховальник, ні вигодонабувач не є ні відправником вантажу, ні вантажоодержувачем, суб'єктивне право вимоги виявиться таким, що перейшов до страховика, але здійснюватися воно буде за правилами транспортних уставів і кодексів, тобто страховик не зможе пред'явити позов, оскільки цієї можливості не

мали ні страховальник, ні вигодонабувач. Інакше кажучи, вітчизняна доктрина теоретично допускає перехід суб'єктивного права вимоги без переходу процесуального повноваження пред'явити позов, а отже, допускається формальна суброгація без можливості її фактичного здійснення [10, с. 93]. З метою виключення в страховій практиці подібних правових колізій страховикам необхідно в процесі страхового розслідування й урегулювання страхових збитків свідомо, тобто до страхової виплати, забезпечувати себе всією правовою документацією, оформленою відповідно до законів, необхідної для реалізації прав по суброгації, у тому числі в позовному порядку.

Проаналізуємо тепер *підстави реалізації суброгаційної вимоги*. У відповідності до ст. 514 ЦК України «до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом».

Про наявність суброгації можна стверджувати тільки в тому випадку, якщо шкоду викликали протиправні дії осіб, що тягнуть цивільно-правову, кримінальну або адміністративну відповідальність. При цьому цивільно-правова відповідальність може наступити у двох випадках – при невиконанні або неналежному виконанні контрагентом страховальника (вигодонабувача) умов укладеного зі страховальником договору, а також внаслідок заподіяння третьою особою шкоди страховальникові (вигодонабувачеві).

Висновки. Таким чином, у страховальника право вимоги до особи, відповідальної за збитки, може виникнути тільки за двома підставами (за наявності договору майнового страхування):

- на підставі договору, укладеного між страховальником (вигодонабувачем) і його контрагентом, за умовами якого на останнього може бути покладена відповідальність за заподіяну шкоду у зв'язку з неналежним виконанням своїх зобов'язань за договором;

- на загальних підставах відшкодування шкоди, коли у особи, що завдала шкоду, виникає зобов'язання з відшкодування цієї шкоди страховальникові відповідно до гл. 82 ЦК України (зобов'язання відшкодування шкоди).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамов В.Ю. Страхование: теория и практика. – М. : «Волтерс Кливвер», 2007. – 512 с.
2. Потапенко В. Регресні вимоги сраховика // Юридичний журнал: Аналіт. матеріали. Коментарі. Судова практика. – 2004. – №1. – С.85-92
3. Дегтярев А. Суброгация в страховании // Российская юстиция. – 1997. – №11. – С. 15.
4. Терехов А.В. Суброгация в современном гражданском праве России (вопросы теории и практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Терехов А.В. – М., 2008. – С. 29.
5. Ломидзе О. Переход прав кредитора к другому лицу на основании закона // Российская юстиция. – 1998. – № 12. – С. 13-16.
6. Цивільне право України: Підручник: У 2 томах. : Том 2 / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. – Харків: Одіссей, 2008. – 871 с.
7. Чебунин А.В. Теоретические и практические вопросы суброгации в страховых отношениях // Сибирский юридический вестник. – 2001. – № 4. – С. 64-74.
8. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй (постатейный) / Рук. авт. колл. и ответ. ред. д-р юр. н., п-р О.Н.Садиков. – М. : Юридическая фирма КОНТРАКТ; ИНФРА-М, 1998. – 779 с.
9. Аксенов И.Н. Понятие, сущность и значение суброгации как регулятора страховых правоотношений / И. Н. Аксенов // Закон. – 2010. – № 6. – С. 163-170.
10. Фогельсон Ю.Б. Комментарий к страховому законодательству. – М. : Юристь, 1999. – 284 с.

Головачов Ярослав Вячеславович

ПІДСТАВИ ПЕРЕХОДУ ПРАВ КРЕДИТОРА ШЛЯХОМ СУБРОГАЦІЇ ТА ПІДСТАВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБРОГАЦІЙНОЇ ВИМОГИ

Стаття присвячена розгляду підстав переходу прав кредитора шляхом суброгації та підстави реалізації суброгаційної вимоги за цивільним законодавством. Визначені проблемні аспекти досліджуваних питань.

Ключові слова: суброгація, зобов'язання, страхування, перехід прав кредитора, заміна осіб у зобов'язанні.

Головачов Ярослав Вячеславович

ОСНОВАНИЯ ПЕРЕХОДА ПРАВ КРЕДИТОРА ПУТЕМ СУБРОГАЦИИ И ОСНОВАНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ СУБРОГАЦИОННОГО ТРЕБОВАНИЯ

Статья посвящена рассмотрению оснований перехода прав кредитора путем суброгации и основания реализации суброгационного требования по гражданскому законодательству. Определены проблемные аспекты исследуемых вопросов.

Ключевые слова: суброгация, обязательство, страхование, переход прав кредитора, замена лиц в обязательстве.

Jaroslav Viacheslavovych Golovachev

GROUND'S TRANSFER OF SUBROGATION BY CREDITOR AND GROUND'S OF REQUIREMENTS SUBROHATSIYNOYI

The article deals with the grounds for change of creditor by reason of subrogation and implementation subrohatsiynoyi vymohyza civil law. The identified aspects of the issues.

Key words: subrogation, liability, insurance, transfer of the rights of the creditor, the replacement of persons in the undertaking.